

3:6 Livet på kanten

Celine: Vesterhavet bruser ind over tangen fra begge sider. Kun en smal stribe land er tilbage. Huse er styrtet sammen og skyllet i havet, og de fleste mennesker er flygtet længere ind i landet. Men ikke alle. For ser man godt efter, kan man se en mand og en kvinde gå foroverbøjet gennem stormen ude på tangen. Det er ægteparret Kjær fra Røn. De strider sig gennem vestenvinden med deres nyfødte barn i armene, mens havet bid for bid æder sig ind på landtangen. De skal have deres barn døbt, inden det er for sent. Men de bliver de sidste, der går tørskoede over Agger Tange. Uanset hvor du befinder dig i Danmark, er der aldrig mere end 50 kilometer ud til kysten, og havet kan hurtigt blive en trussel for os på land. Oversvømmelser og stormfloder har altid været en del af danskernes liv, men klimaforandringer og stigende vandstande gør de stormfloder, der rammer de danske kyster, voldsommere. En stormflod er defineret som en oversvømmelse, som statistisk set sker sjældnere end hvert tyvende år, og vi har i denne serie sat os for at fortælle historierne om de største stormfloder, der har ramt Danmark. Dem, der statistisk set sker sjældnere end hvert 50., 100. eller 1000. år. Og i dette tredje afsnit dykker vi ned i en stormflod, som kommer til at ændre den danske kyst permanent og for altid forandre livet for dem, der bor på dem. Stormfloder skaber nemlig ikke kun ødelæggelse, men i dette tilfælde også nye muligheder for handel og industri. Og det kan stadig mærkes på vestkysten den dag i dag.

René: Det vidste jeg ikke engang. Nu har jeg da lært lidt i dag. Det er da utroligt, at det bare er en stormflod, der skal til der.

Celine: Mit navn er Celine Klint, og i dette afsnit skal vi helt ud til kanten af Danmark. Men vi synes, der var langt at køre herud.

Bo: Det er bare helt ude på landet. Det er det simpelthen. Det er det længste væk, man kan komme i Jylland.

Celine: "Off the edge of the planet" Sådan beskriver professor, Bo Poulsen, Agger Tange, halvøen mellem Nordsøen og Limfjorden, som vi står og kigger ud over lige nu. Og Bo ved, hvad han snakker om, for han leder et forskningsprojekt, der lige præcis handler om, hvordan danske kystsamfund har håndteret stormfloder gennem tiden.

Bo: Jeg hedder Bo Poulsen. Jeg er professor i Historie ved Aalborg Universitet, og så er jeg leder af et forskningsprojekt, der hedder "Living on the Edge", som har til formål at undersøge, hvordan kystsamfund håndterer naturkatastrofer i historisk lys.

Celine: Så passer det jo meget godt, at vi står her på Agger Tange.

Bo: Ja, jeg synes, det er et utroligt smukt landskab. Jeg kan rigtig godt lide disse farver og den høje himmel, der er. Denne kæmpehøje horisont, som er stærkt vanedannende, efter min mening. Det er som om, at himlen er lidt større, når man kommer ud til Vesterhavet.

Celine: Det er, som om himlen er lidt større her. Så langt øjet rækker, kan vi se et blåt, blåt hav kun afbrudt af høfdernes lange betonarme, der rækker ud i havet for at bryde bølgerne og sikre kysten.

Bo: Samtidig er det også en dybt kontrolleret natur på den måde, at vi kontrollerer havets kræfter ikke mindst i kraft af løfterne, men også af klitbeplantning og med diger, som gør, at vi sådan set har fikseret den natur, der er nu. Det begyndte vi med i slutningen af 1800-tallet.

Celine: Men i dette afsnit skal vi tilbage til før den tid, hvor man for alvor begynder at kystsikre Agger Tange mod havets kræfter. Til en tid, hvor havet konstant ændrer landskabet med sine oversvømmelser.

Bo: Dette er jo Øster Agger, og dette er de vestligste huse overhovedet i dette område.

Celine: Vi vender os væk fra havet og går op mod Agger by.

Bo: Indtil omkring 1830 var der også noget, der hed Vest Agger, som så bare ligger ude i Nordsøen i dag.

Celine: Og, som Bo forklarer, er det, vi kan se i dag, kun den østlige del af byen. Den vestlige del ligger ude i Vesterhavet.

Bo: Og det var også der, hvor byens middelalderkirke lå i sin tid. Som så blev brudt ned.

Celine: Så vi står faktisk i det gamle centrum af byen, men vi har bare kun by til den ene side. Og til den anden side har vi hav.

Bo: Ja, den ene halvdel af byen ligger ude i Nordsøen.

Celine: Lad os gå ud og kigge på havet.

Bo: Ja.

Celine: Hvis vi nu forestiller os, at vi er tilbage i 1825 den 27. november. Det trækker lidt op til storm. Hvad er det, der sker?

Bo: Jamen der skal Laust Kjær - som bor nede i Røn, der ligger 7 meter syd herfra i det, der i dag hedder Thyborøn - med sin familie i kirke. Og det er vigtigt, fordi han skal have sit barn døbt.

Celine: Sandet er vådt og tungt og marehalmen ligger klistret til jorden i stik østlig retning. Ægteparret Kjær fra Røn kæmper sig gennem vestenvinden med kurs mod kirken. Fru Kjær trækker den brune bylt med barnet op til sit rødmossede ansigt for at sikre sig, at den lille stadig trækker vejret. For lidt over ni måneder siden, den 3. februar 1825 blæste det også voldsomt. Så voldsomt at tangen blev oversvømmet. Det barn blev undfanget i storm, og nu skal det døbes i storm, tænker Fru Kjær og knuger bylten tættere ind til sig. Hvorfor er det så vigtigt for dette ægtepar at få døbt deres barn denne stormfulde dag?

Bo: Det er fordi de er gode kristne mennesker, som stort set alle, der boede i Danmark for 200 år siden. De har haft den overbevisning, at hvis ikke man fik døbt sit barn i den kristne tro, så kunne barnet ikke komme i himlen, hvis det døde. Og pludselig død - ikke mindst børnedødelighed har været en helt almindelig del af... Jeg vil ikke sige, at det var en del af hverdagen, men det har været noget, som man kunne gå og frygte ville ske hele tiden. Og det er jo, fordi man ikke har haft penicillin, og hvad vi ellers har af hjælpemidler til at undgå at man dør af simple lungebetændelser eller en tandbyld, der ud-

vikler sig. Så det har simpelthen været ikke livsvigtigt, men evighedsvigtigt, om man så må sige, at man blev døbt, så man kunne dø uden at frygte ikke at blive frelst.

Celine: Ægteparret Kjær fra Rønn når drivvåde frem til Agger. Gaderne er mennesketomme, og en hund gør hysterisk af vinden. Inden for kirkens kolde mure ændrer vindens buldren karakter til en uhyggelig tuden. Præsten byder dem velkommen i Guds navn og fru Kjær vikler langsomt barnet ud af den brune bylt og bærer det op til døbefonten. Hvide skumsprøjt slår ind mod kirkens ruder, og barnet stikker i et vræl for første gang på hele turen, da præsten øser vand over dets hoved. Først i Faderens, så i Sønnens og sidst i Helligåndens navn. Bølgetoppene slikker op ad kirkens ruder, da præsten taler. "Den almægtige Gud, Vor Herre Jesu Kristi Fader, som nu har genfødt dig med vand og Helligånden og udfriet dig af syndens og dødens magt. Han styrke dig med sin nåde til det evige liv. Fred være med dig." Barnet bliver stille. Og i samme sekund bryder havet gennem Agger Tange kun få hundrede meter fra kirken.

Celine: Nu står vi her, hvor vandet bryder igennem. Hvis vi forestiller os, at vi tilbage i det øjeblik - jeg ved godt, det er noget, der har været under opsejling - men hvad tror du så, vi ville se der i november 1825?

Bo: Jamen, så ville vi jo se at marehalmen ligger vandret, fordi blæsten er så kraftig. Og så vil vi se vand, der skyller op og hen over tangen og er med til at løsne småsten og grus og sand, så der bliver høvlet en ordentlig luns af. Og denne overskylning har gjort tangen så porøs, at det ligesom har flået materialet helt væk og så har skabt denne rende mere eller mindre parallelt med at Laust Kjærs barn blev døbt. Og det var jo så det, der for alvor forbandt Nordsøen med Limfjorden med det, der så kom til at hedde Agger Kanal, fordi den løb lige her syd for Agger by, hvor vi går nu.

Celine: Ja, for vi går faktisk lige her, hvor vandet er er brudt igennem. Vandmasserne har ædt sig ind på den tynde landtange, og stormen i 1825 bliver dødsstødet, der kommer til at dele Agger Tange i to. Limfjorden, som før kun havde en åbning ud til Kattegat på Jyllands østkyst, har nu fået endnu en åbning på den vestlige kyst ud til Nordsøen. Da stormen stilner af, må ægteparret Kjær og deres nu kristnede barn blive sejlet hjem over den nydannede kanal. De blev virkelig de sidste, der gik tørskoede over Agger Tange. Kirken i Agger, som barnet blev døbt i, står kun nogle få år endnu. Så bliver den

også spist af havet. Det har den danske digter, Steen Steensen Blicher, set med egne øjne.

Bo: I hvert fald skrev han efter at have været herude omkring 1830, at han havde set ødelæggelsen. Så han gik hen og kiggede på den kirke, som nu ligger nogle hundrede meter ude i Nordsøen. Og så beskrev han den sådan at havstokken slikker op mod kirkegården og helt op til selve kirken. Og han beskriver, hvordan disse halvt forrådnede ligdele stikker frem af sandet. Og han skriver, at der er sådan en bleget hovedskal og nogle lårbensknogler, som ser ud som om, de er klar til at rejse sig op og foretage en ny vandring. "En bleget hovedskal kiggede op mod dagens lys. Tvende hud- og kødløse ben dinglede ud over klinten som til en ny vandring efter den lange hvile." Og der kan man sige "Er det ikke lidt overdrevet?" Men sådan er det faktisk stadigvæk disse steder, for eksempel oppe ved Morup i Vendsyssel, hvor havet også æder ind af forstranden. Der dukker der indimellem ligdele op fra den nu forladte Morup Kirkegård. Så det er sådan set meget realistisk.

Celine: Beboerne i den vestlige del af Agger må bryde deres huse ned efter stormfloden i 1825 og flytte til Øster Agger i stedet. Agger Tange bliver gennembrudt, og der bliver dannet en ny kanal. At bo herude på kanten var et hårdt og omskifteligt liv, hvor havet havde det sidste ord. Alligevel er der ingen, der omkommer under stormfloderne i 1825. Men hvordan kan det være, at menneskene herude overlever?

Bo: Når der er optræk til farligt vejr, så er noget af det, der er typisk, at man holder øje med hinanden i de forskellige bygder, så man kan hjælpe folk i nabobygden, hvis de er i havsnød. Så ror man over og hjælper dem og hjælper måske også med at få deres får og andre kreaturer væk og sådan noget. Så i praksis virker der til at være forberedthed på, at naturen kan være voldsom, som man ikke ser andre steder. Hvis man skal sammenligne med noget, så er den naturkatastrofe, som har kostet flest menneskeliv i de sidste par hundrede år af Danmark, for eksempel den store stormflod i 1872, som særligt ramte Lolland-Falster. Og en af grundene, tror jeg - og det er der faktisk nogle af mine studerende, der har kigget på her for nylig - til at der døde så mange mennesker der, at man overhovedet ikke var forberedt på, at der kunne komme en stor stormflod. Så det vil sige, at folk har bygget for tæt på stranden. De havde bygget på en måde, hvor de - selvom de kravlede op på taget af deres huse - ikke kunne regne med, at husene ikke ville brase sammen. Og det gik så mest ud over dem, som var fattige. Og han må-

ske også i det hele taget bygget nogle steder, der var usmart. Og så har man måske heller ikke helt forstået alvoren af, at havet begyndte at stige.

Celine: Men her var man forberedt. Og er det også derfor, der ikke dør nogen?

Bo: Ja, det er det. I dagliglivet er der en relativt stor helbredsrisiko ved at bo her, fordi man kan drukne, når man er ude at fiske. Man kan komme til at ligge uheldigt, og det blæser op og sådan noget. Men i forbindelse med de store storme, har man vidst, at man skulle blive hjemme. Så har man passet på sig selv, passet på hinanden og garderet sig mod at komme til skade. Så derfor er der næsten ikke nogen liv, der går tabt i forbindelse med de store stormfloder her i 1800-tallet.

Celine: Efter stormfloden i 1825 begynder det salte havvand at fosse ind i Limfjordens brakvand gennem den nye kanal, og det ændrer livsvilkårene for både dyr og mennesker. Rødspætter og flyndere dukker op i fjorden, mens sildefiskeriet i Limfjorden, som har været det største fiskeri i Danmark siden midten af 1600-tallet, går ned ad bakke. Men den nye kanal skaber også nye muligheder, for pludselig er der en sejlroute, der åbner op til det store verdensmarked.

Bo: Fra at være en lidt tilfældig plet på den jyske vestkyst, hvor folk har levet af fiskeri, så bliver det lige pludselig et enormt centralt område i Nordvestjylland, hvor der jo faktisk er flere hundrede skibe i løbet af 1840'erne og 50'erne, der sejler forbi her hvert år på vej ind eller ud af Limfjorden med varer. Så der får Agger jo sådan set udsigt til verdenshandelen og bliver med et slag integreret i verdensmarkedet, kan man sige.

Celine: Fra at have været et fattigt og forholdsvis lukket fiskersamfund, er der nu direkte sejlroute til Storbritannien, som på dette tidspunkt styrer størstedelen af den globale handel. Og folk bliver mere velhavende?

Bo: Det gør man i hvert fald i de købstæder, som for alvor profiterer. Men jo også på landet. Tit forbinder vi eksporten til Vestjylland med åbningen af Esbjerg Havn og senere andelsbevægelsen, der i sidste del af 1800-tallet. Men det havde man sådan set godt gang i Nordvestjylland allerede her i første halvdel af 1800-tallet. Så det er sådan en måske lidt overset forløber for det landbrugseksporteventyr, man får senere i hele landet.

Celine: Fiskeriet boomer, og handlen blomstrer op i byerne i den vestlige del af Limfjorden. Men intet varer evigt, når naturens kræfter er på spil. Og i løbet af 1850'erne sander Agger kanal til, så det igen bliver umuligt at sejle igennem. Men så under en stormflod i 1862 bliver der dannet en ny kanal længere sydpå ved Thyborøn, og i løbet af få år flytter al skibstrafikken hertil. Vi besluttede os for at følge skibstrafikken, så vi kører helt ud til enden af Agger Tange og tager færgen over kanalen til Thyborøn. Den samme rejse, som ægteparret Kjær i 1825 måtte tage for at komme hjem efter dåben. Men dengang har Thyborøn set helt anderledes ud end i dag. Thyborøn Industrihavn ligger stor og mægtig foran os. Tung røg står op fra skorstenene, og mågerne cirkulerer i endeløse ottetaller omkring dem. I modsætning til stilheden i Agger vidner lyden af tunge køretøjer og metal mod metal om, at denne havn er en af Danmarks største fiskeri- og godshavne. 1,7 millioner tons gods bliver hvert år losset ind og ud af havnen. Det er mærkeligt at tænke på, at Thyborøn ville være en helt anden by, hvis ikke en stormflod havde skabt passage til Limfjorden.

(arbejder): Hvad laver I?

Celine: Vi laver radio. Vi kører ind på havnen for at se, om vi kan finde nogen, der arbejder som en del af havne- og fiskeindustrien i Thyborøn. Og i et åbent værksted, hvor der står "Thyborøn Skibs- og Motor A/S" med store bogstaver, er der bid. Den stormflod, der var i 1825, har I hørt om den?

René: Mikael er så gammel, at han kan huske det. Det ved Mikael noget om.

(arbejder): Du skal gå derind. Tage et brusebad.

Celine: Ja. Det er jo ikke tv, så jeg tænker, det går an. Selvom det er en god invitation, får jeg alligevel sneget mig udenom brusebadet og ind i værkstedet ved siden af, hvor to mænd står bøjet over deres arbejde. Hvad er det, I laver her på værkstedet?

René: Simpelthen ingenting. Ikke lige nu i hvert fald. Vi laver spil.

Celine: Spil? For sådan en københavner som mig: hvad er det?

René: Det er jo sådan set ting, som vi kan bruge til at fiske med. Dette er for eksempel nogle wirespil. Det bruges kun til wirer. Og for enden af den wire der sætter vi nogle skovle, som bliver produceret ovre på den anden side hos skovlsmeden. Det er den type der.

Celine: Den ene af mændene, som fortæller, at han hedder René, begynder at hive forskellige tegninger og manualer frem, som han bruger til at konstruere spil til fiskerbådene. Og er der gang i biksen, eller hvordan ser det ud?

René: Ja, det er der. Man ikke så meget, som der har været de sidste fire-fem år. Der er lige lidt med det der Brexit.

Celine: Brexit har sendt dønninger langt ind i fiskeindustrien i Thyborøn. Jeg kunne godt tænke mig at høre, hvad René ved om tiden, før industrien kom til byen. Har du hørt om den tid, hvor der ikke var passage mellem Agger Tange og Thyborøn?

René: Nej, for jeg er tilflytter, så det ved jeg ikke noget om.

Celine: Hvor flyttede du hertil fra?

René: Sønderjylland. Tønder. Helt nede ved grænsen.

Celine: Og hvorfor lige her?

René: Fordi her er min kone fra. Og jeg havde mødt hende i Schweiz. Så blev man jo nødt til at flytte. Hun flyttede hjem og så et år efter flyttede jeg også hjem og herop til. Det er 17 år siden nu.

Celine: Det er meget godt holdt ud.

René: Ja, det synes jeg også. At være oppe i den kultur heroppe.

Celine: Jamen, som tilflytter må du kunne sige lidt om kulturen. Hvordan ser det ud?

René: Jeg fik at vide, dengang jeg kom herop, at det jo ikke er så nemt at komme ind i befolkningen heroppe. Det sagde min svigerfar. At det jo ikke altid er så nemt for nogen at komme ind. Men det har intet problem været for mig. De kan godt tage imod folk heroppe. De tager rigtig godt imod folk. Men kulturen... Det blæser jo. Det er jo vind og vejr. Du ved ikke, hvilket vejr du kommer ud i. En dag som i dag kan det for eksempel lige pludselig regne. Vi ved ikke, hvordan vejret ser ud om et par timer her.

Celine: Hvorfor sagde din svigerfar, at det kunne være svært at komme ind, tror du?

René: Han er født og opvokset her, så han kender dem jo. Han kender alle, og hvordan de er. Nogle folk tager bare ikke godt imod folk. Men det har jeg så ikke oplevet heroppe. Og jeg har da heller ikke hørt at nogle af de andre tilflyttere ikke også er blevet godt taget imod her.

Celine: Men det er lidt sjovt at tænke på, at hvis ikke der havde været en stormflod i 1825, som havde skabt passage, så havde der ikke været al denne industri.

René: Det tror jeg heller ikke, det havde. Det tror jeg heller ikke. Men det vidste jeg ikke engang. Nu har jeg da lært lidt i dag. Det er spændende. Det er utroligt, at det bare er en stormflod, der skal til der.

Celine: Ja, man ved jo ikke, hvad fremtiden bringer.

René: Nej, vi er ikke sikre her. Nu ved jeg heller ikke, hvad de diger kan holde til heroppe. Det står jo højt vandet, når det blæser godt herude. Lidt højvande gør ingenting, bare det ikke kommer ind i huset.

Celine: Så er det fyraften nu?

René: To minutter og så er det fyraften.

Celine: Så du står bare og tæller?

René: Ja, for jeg skal til bestyrelsesmøde.

Celine: René havde altså ikke hørt om de stormfloder, der har skabt grobund for den industri, han er en del af i dag. Men han har også nok at se til og skynder sig ud ad døren for at nå til bestyrelsesmøde. Imens pakker hans kollegaer sammen og indleverer dagens timesedler. Hvad, har man stadig nogle kalendere med nøgne damer hængende?

(arbejder): Nej, det må vi ikke have.

Celine: Det er et levn fra fortiden, eller hvad? Der bliver knappet et par fyraftensbajere op, og jeg siger farvel og forlader værkstedet. Stormfloderne i 1825 og 1862 ændrede den danske vestkyst og skabte muligheder for et industrieventyr i Limfjorden, som fik områdets byer til at vokse i størrelse og velstand. En industri, som stadig den dag i dag sikrer tusindvis af arbejdspladser. Men selvom det var stormfloder, der skabte nye gode muligheder og forbedrede livsvilkårene, så er vi siden dengang blevet så gode til at kystsikre, at havets kræfter ikke bryder gennem nye steder. Og samtidig fjerner vi sand, så kanalen ved Thyborøn ikke sander til igen. Det forklarer Bo mig tilbage på stranden.

Bo: En af grundene til, at vi står rimeligt godt fast her, er jo, at der faktisk ligger noget beton her nedeunder, hvor vi går, som er med til at sikre klitten bagved.

Celine: Så selv om vi står og tænker, at det er en naturskøn strand, så er den fuldstændig kontrolleret af mennesker?

Bo: Jamen, det er den.

Celine: Både under os og ude i havet og bag os.

Bo: Det er den. Vi kan faktisk også se det længere nede mod syd, hvor der er en sand-suger i gang med at flytte sand fra indsejlingen til den nuværende indsejling til Limfjorden, nemlig Thyborøn Kanal.

Celine: Der ligger altså et vedvarende arbejde bag at bevare kystlinjen, så den ser ud, som den gjorde efter stormfloden i 1862 med én kanal ved Thyborøn. Hvis vi ikke kontrollerede naturen, havde kystlinjen højst sandsynlig ændret sig mange gange siden og skabt nye ødelæggelser, men måske også nye muligheder. Lad os lige prøve at gå ud

på høfden her. For nok har vi lært at beskytte os mod havet og profitere på den kanal, som det skabte gennem Agger Tange med sine enorme kræfter. Men havet er stadig havet, og dets kræfter vil bestå, uanset hvor meget vi gør for at bevare status quo.

Bo: Prøv at høre denne lyd. Det er lyden af evigheden. For mig. Disse bølger, der skvulper lige så stille ind over stranden. Frem og tilbage. Den samme gentagende lyd. Hele tiden.

Celine: Vi ved ikke, hvordan det går familien Kjær efter barnedåben. Men hvis deres nyfødte barn overlever den høje børnedødelighed, så vil det vokse op i et samfund med langt bedre vilkår for handel og fiskeri og flere muligheder end dets forældre, som så til gengæld kan fortælle historien om, at de var de sidste, der gik over Agger Tange. I næste afsnit af Stormflod rejser vi sydpå langs vestkysten til Ribe, hvor man gjorde en stor indsats for at beskytte kysten og bygge diger. Men lige som diget næsten står færdig, svarer havet igen, og 19 digearbejdere omkommer på brutal vis. Og de bliver de sidste mennesker i danmarkshistorien, der mister livet til en stormflod. Stormflod er produceret af Mono Mono for Vores Tid. Udvikling og tilrettelæggelse af Louise Trier Petersen. Lyddesign af Mikkel Rønnau. Redaktør Rune Sparre Geertsen. Og mit navn er Celine Klint. Du kan finde flere podcasts om historie ved at søge på Vores Tid i din podcast-app.